

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра політичних теорій

Серія: Навчально-методичні посібники

Е. В. МАМОНТОВА
Т. М. КРАСНОПОЛЬСЬКА

ГІБРИДНІ ФОРМИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ

Навчально-методичний посібник

*Для здобувачів третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти*

Одеса
2021

Автори:

Мамонтова Е. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія»;

Краснопольська Т. М. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

Мамонтова Е. В., Краснопольська Т. М.

Гібридні форми сучасної політики : навчально-методичний посібник для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти / Е. В. Мамонтова, Т. М. Краснопольська. Одеса, 2021. 52 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).

Навчально-методичний посібник призначений для надання методичної підтримки здобувачам вищої освіти, які вивчають дисципліну «Гібридні форми сучасної політики».

У навчально-методичному посібнику викладено зміст навчальної дисципліни за темами лекцій та практичних занять, практичні завдання з курсу, перелік тем для самостійної роботи, питання для перевірки знань з навчальної дисципліни, перелік тем рефератів та список рекомендованої літератури.

Навчально-методичний посібник підготовлено відповідно до освітньо-наукової програми вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» та рекомендовано використовувати у навчальній роботі при підготовці фахівців за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти.

I. ВСТУП

Навчальна дисципліна «Гібридні форми сучасної політики» призначена для здобувачів вищої освіти, що навчаються за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти.

Сучасний етап суспільно-політичного розвитку пов'язаний з постійним ускладненням політичних відносин як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Сьогодні стоїть задача виявлення закономірностей виникнення та функціонування гібридних форм політики, а також вивчення наслідків такої гібридизації на національному та міжнародному рівнях.

Мета навчальної дисципліни – надати уявлення про особливості політичного розвитку XXI століття шляхом аналізу гібридних феноменів сучасної політики.

Успішне вивчення дисципліни «Гібридні форми сучасної політики» забезпечить досягнення наступних програмних результатів навчання:

- визначати та аналізувати закономірності та тенденції світового політичного процесу;
- визначати та аналізувати закономірності та тенденції українського політичного процесу;
- встановлювати роль і місце політичних інститутів та процесів в сучасному українському суспільстві;
- встановлювати взаємозв'язки між елементами українського політичного процесу, механізму владних відносин та процесами прийняття політичних рішень в сучасній Україні;
- визначати актуальні проблеми у сфері внутрішньої та зовнішньої політики України;
- організовувати дослідження політичних явищ та процесів в Україні;
- оцінювати отримані результати та аргументовано захищати вироблені рішення щодо сучасного політичного процесу в Україні;
- розрізняти та описувати основні та вторинні чинники діяльності політичних інститутів та перебігу політичних процесів в сучасній Україні;
- поєднувати теорію і практику, а також приймати рішення та виробляти стратегію діяльності для вирішення актуальних питань організації політичної діяльності в сучасній Україні;
- комбінувати зразки прогресивного зарубіжного досвіду здійснення євроінтеграційних трансформацій;
- адаптувати зразки прогресивного зарубіжного досвіду

євроінтеграції до політичних трансформацій України;

– з'ясувати сутність глобальної безпеки та її співвідношення з регіональною безпекою в Україні.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 годин / 5 кредитів ECTS.

Підсумковою формою контролю є залік.

II. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Навчальна дисципліна «Гібридні форми сучасної політики» є однією зі складових програми підготовки доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Успішне вивчення курсу передбачає засвоєння здобувачами вищої освіти лекційного матеріалу, його закріплення та поглиблення на практичних заняттях, самостійне вивчення нормативної, навчальної та основної і додаткової наукової літератури.

Основним видом навчальних занять є лекції, призначені для засвоєння теоретичного матеріалу.

Лекція – це аудиторне заняття, що проводять провідні викладачі – лектори (професори та доценти) навчального закладу, а також провідні вчені або спеціалісти, запрошені для читання лекцій, що містять основні положення навчальної дисципліни, їх теоретичні проблеми, в тому числі новітні наукові досягнення. Тематику курсу лекцій наведено у тематичному плані навчальної дисципліни.

Основними завданнями, що визначають напрямок лекційних занять, є: характеристика структури теми; розкриття змісту категоріального апарату теми; висвітлення зв'язку теорії з практикою.

Лекція є теоретичною основою практичних занять, подальшого самостійного вивчення здобувачами вищої освіти курсу.

Самостійну роботу здобувача вищої освіти над лекцією умовно поділяють на три основні етапи:

1) підготовка до лекції, що відбувається заздалегідь і передбачає ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою за конкретною темою, що її викладатимуть на лекції;

2) сприйняття і конспектування лекції, що полягає в засвоєнні усного матеріалу і його коротких записах (конспектуванні). При конспектуванні необхідно в результаті «переробки» інформації виділити основну думку лектора і стисло її викласти. Лекція не підлягає дослівному запису, за винятком формулювань, визначень, імен, найменувань політико-правових актів та літератури, хронологічних і статистичних даних, підсумкових висновків за темою;

3) подальша робота над лекцією, що передбачає додаткове доопрацювання конспекту на основі самостійного вивчення рекомендованої нормативної, навчальної та наукової літератури.

Практичні заняття, які проводять з академічною групою, є логічним продовженням лекційного курсу. На них поглиблюють,

закріплюють та деталізуються знання, отримані під час лекції і в результаті самостійної роботи.

Практичні заняття спрямовані на підвищення теоретичного рівня знань гібридних форм сучасної політики, більш поглиблене вивчення складних або дискусійних питань відповідної теми, на поточний контроль засвоєння знань, умінь, навичок здобувачів вищої освіти.

Практичному заняттю має передувати підготовка здобувача вищої освіти за завчасно визначеним планом. Для цього необхідно:

- вивчити і доповнити конспект лекції з даної теми;
- вивчити рекомендовані політико-правові акти, навчальну та наукову літературу;
- скласти конспект або тези відповіді за найбільш складними питаннями заняття;
- вміло використовувати вивчений матеріал при відповідях.

Здобувач вищої освіти на практичному занятті має продемонструвати знання теоретичного матеріалу, здатність використовувати його при вирішенні практичних завдань, уміння ясно та аргументовано висловлювати свої думки в усній та письмовій формі, оперуючи термінологією.

Під час проведення практичних занять викладач використовує такі форми: вільне обговорення питань плану заняття в академічній групі; індивідуальна співбесіда з кожним здобувачем; виконання письмових, в тому числі контрольних, робіт; заслуховування доповідей, рефератів, презентацій з найбільш складних питань і їх подальше колективне обговорення в групі тощо.

Практичні заняття є також одним із видів поточного контролю за успішністю освоєння здобувачами навчального матеріалу. На кожному занятті викладач оцінює ступінь підготовки здобувача з теми. Підсумкові оцінки вносять до журналу обліку успішності.

Метою практичних занять є: навчання застосуванню теоретичних положень у практичній діяльності; вироблення навичок самостійної роботи здобувача; розвиток професійної свідомості та мислення.

Важливими формами навчальних занять є індивідуальні навчальні заняття, консультації.

Індивідуальні навчальні заняття організовують з окремими здобувачами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. До видів індивідуальних завдань з курсу належать реферати, доповіді, презентації та тестові завдання.

Самостійна робота здобувача є однією з основних форм організації навчання, основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов’язкових аудиторних занять час.

Мета самостійної роботи – закріплення, поглиблення й узагальнення знань, здобутих на лекційних та практичних заняттях. У процесі самостійної роботи у здобувачів формуються індивідуальні вміння та навички самостійного засвоєння навчальної та наукової літератури, нормативних джерел, використання сучасних інформаційних засобів і технологій.

Для підвищення ефективності самостійної роботи здобувача доцільно її планування.

Особливість самостійної роботи полягає в необхідності самостійного, творчого пошуку та аналізу інформації. Це дає змогу розширити обсяг інформації з теми, отримати системне уявлення з конкретного питання.

До видів самостійної роботи віднесена підготовка презентації в рамках теми практичного заняття.

Результати, отримані здобувачами вищої освіти на практичних заняттях, враховують під час проведення підсумкового контролю з навчальної дисципліни. Формою такого контролю з навчальної дисципліни «Гібридні форми сучасної політики» є залік.

Результати заліку вносять до залікової відомості та залікової книжки здобувача.

Здобувача вважають допущеним до заліку лише за умови виконання всіх видів робіт, передбачених планом навчальної дисципліни.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національного шкалою	
		Екзамен	залік
90-100	A	Відмінно	зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
1-59	Fx	незадовільно	не зараховано
1-34	F		

III. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Денна форма навчання

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Всього годин	Аудиторні заняття (в год.)		Самостійна робота (в год.)
			Лекції	Практ.	
1.	Теоретичний аналіз сучасних форм гібридної політики: визначення термінів. Гібридні форми в сучасній геополітиці.	16	4	2	10
2.	Причини та наслідки гібридизації політичної системи.	14	2	2	10
3.	Визначення та класифікація гібридних суб'єктів публічної політики.	14	2	2	10
4.	Антиістеблішменські партії та тіньові суб'єкти політики як форми гібридизації політики.	14	2	2	10
5.	Гібридні та атипові форми правління в сучасному світі.	16	4	2	10
6.	Проблеми гібридизації політичних режимів та причини авторитарних відкатів.	16	4	2	10
7.	Гібридизація політики як наслідок кольорових революцій.	14	2	2	10
8.	Гібридна війна та нові форми військово-політичної агресії.	16	4	2	10
9.	Гібридні форми в політиці сучасної України.	14	2	2	10
10.	Проблеми гібридизації сучасних міжнародних відносин. Роль недержавних акторів міжнародної політики та ТНК.	16	4	2	10
Всього		150	30	20	100
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ – ЗАЛІК					

Заочна форма навчання

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Всього годин	Аудиторні заняття (в год.)		Самостійна робота (в год.)
			Лекції	Практ.	
1.	Теоретичний аналіз сучасних форм гібридної політики: визначення термінів. Гібридні форми в сучасній геополітиці.	14	1	1	12
2.	Причини та наслідки гібридизації політичної системи.	16	1	1	14
3.	Визначення та класифікація гібридних суб'єктів публічної політики.	14	-	-	14
4.	Антиістеблішменські партії та тіньові суб'єкти політики як форми гібридизації політики.	14	-	-	14
5.	Гібридні та атипові форми правління в сучасному світі.	14	-	-	14
6.	Проблеми гібридизації політичних режимів та причини авторитарних відкатів.	16	1	1	14
7.	Гібридизація політики як наслідок кольорових революцій.	16	1	1	14
8.	Гібридна війна та нові форми військово-політичної агресії.	14	-	-	14
9.	Гібридні форми в політиці сучасної України.	17	1	2	14
10.	Проблеми гібридизації сучасних міжнародних відносин. Роль недержавних акторів міжнародної політики та ТНК.	15	1	-	14
Всього		150	6	6	138
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ – ЗАЛІК					

IV. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1. Теоретичний аналіз сучасних форм гібридної політики: визначення термінів. Гібридні форми в сучасній геополітиці

1. *Сутність, причини та наслідки гібридизації політики.*
2. *Форми прояву гібридизації в політиці сучасних держав.*
3. *Гібридні явища в контексті геополітичної стратегії держави.*

На думку експертів незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень «Борисфен Інтел» гібридна політика – це цілеспрямоване комплексне застосування політичних, дипломатичних, економічних (в т.ч. кредитно-фінансових, паливно-енергетичні, військово-технічних тощо) торгових, а також інформаційно-пропагандистських та інших, в т. ч. нетрадиційних («асиметричних») заходів однієї держави (або коаліції держав) з метою підпорядкувати собі внутрішню і зовнішню політику іншої/інших за допомогою широкого спектра прихованих методів і механізмів підкупу, залякування і шантажу як керівництва політичних і бізнес-еліт, так і різних партійних і громадських груп, а також в цілому населення цих держав.

Отже, поняття «гібридної політики» є геополітичною категорією, оскільки вона спрямована, перш за все, на підпорядкування одній державі внутрішньої і зовнішньої політики іншої держави за допомогою широкого спектра «асиметричних» заходів.

Гібридна політика, як правило, має прихований, але наступальний і в цілому агресивний характер по відношенню до іншої держави (інших держав) як в «ближньому», так і «далекому» зарубіжжі, а також на загальних з прилеглими країнами економічних, інформаційних, культурних та інших просторах.

До основних причин авторитарних тенденцій, окрім таких факторів як глобальна економічна криза, міжнародна напруга, слід виділити окремо, що кожна модель демократії має свої часові та географічні кордони. Прикладом тут є соціально-ліберальна модель демократії, яка зародилася в США під час «Нового курсу» Ф.Д. Рузвельта і успішно працювала протягом двох післявоєнних десятиліть, однак до кінця 1960-х – початку 1970-х вичерпала свій ресурс. Сьогодні вже вичерпаний якісний резерв моделі ліберальної демократії, виробленої в 1970-1980-і роки. І до тих пір, поки не буде вироблена нова модель, яка, з одного боку, ефективно працювала б в

умовах глобалізації, а з іншого – доладала цивілізаційні обмеження, у світі будуть превалювати авторитарні тенденції.

На думку А. І. Суздальцева, «авторитарний тренд в сукупності з державним, а в ряді випадків і етнічним націоналізмом, нерозвиненістю партійних систем і криміналізацією влади може стати головною політичною домінантою» колишніх союзних республік. Причину посилення авторитарної тенденції розвитку політичної системи нових незалежних держав автор бачить, насамперед, у вдосконаленні механізму «доступу правлячих кіл» до національного надбання. Не випадково у цьому зв'язку авторитарні режими отримали логічне втілення насамперед у країнах з широкими можливостями експорту, реекспорту, транзиту енергоносіїв.

Схожість загальних тенденцій політичного розвитку пострадянських республік далеко не означає, що становлення надбудовних інститутів відбувається повсюдно за одним сценарієм. Істотні відмінності в національних політичних процесах вчені пов'язують, насамперед, з відмінностями в темпах і змісті ринкових перетворень нових незалежних держав.

Режими у всіх цих країнах еволюціонували від квазідемократії до авторитаризму, головним виправданням якого «був пошук виходу із загальноєвропейської кризи, затвердження і стабілізація національної державності».

Геополітику можна визначити як цілеспрямовану діяльність суб'єкта міжнародних відносин у контексті всього спектра зовнішніх і внутрішніх факторів, що дають змогу цьому суб'єкту здійснювати контроль над простором з метою реалізації своїх життєво важливих інтересів. Здатність держави використовувати переваги наявних матеріальних і нематеріальних факторів (силових і несилових) для досягнення певної політичної мети є передумовою її ефективної діяльності на міжнародній арені.

Більшість геополітичних доктрин є втіленням інтересів: національних, державних, коаліційних, приватних. Усі вони різнопланові, однак зазвичай лежать у площині збереження незалежності й цілісності держав, забезпечення виживання націй та процвітання громадян, розширення політичного та економічного впливу, досягнення певної приватної мети. Головне завдання їхнього втілення — цілеспрямоване зміцнення геополітичного становища та геоекономічної потужності акторів.

Варто зазначити, що національні та державні інтереси цілком збігаються лише за умови існування реального громадянського суспільства в однонаціональній державі. Лише в такому разі

справедливим буде твердження, що "національний інтерес — це інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему, він поєднує інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних, політичних груп та інтереси держави".

Наочним прикладом реалізації в Європі заходів «гібридної політики» Росії є її провокаційна діяльність на Балканах, перш за все, по відношенню до Сербії, Македонії та Боснії і Герцеговині (не допустити їх входження в ЄС).

Сьогодні, на думку аналітиків, Російська «гібридна політика» по відношенню до ЄС є реальною загрозою, оскільки має місце системна підтримка Росією європейських ультраправих і ультралівих політичних сил (Франції, Італії, Угорщини та інших країн), і ця провокаційна підтримка може привести до обмеження прав базового електорату, що сповідує ключові європейські цивілізаційні цінності.

Тема 2. Причини та наслідки гібридизації політичної системи.

1. Основні типології політичних систем та можливості їх гібридизації.

2. Наслідки функціонування гібридних політичних систем.

Більшість дослідників у визначенні поняття політичної системи виходять через розуміння загального поняття системи як сукупності елементів (політичних інститутів, спільнот тощо), що перебувають у відносинах і зв'язках одне з одним, які утворюють певну цілісність, єдність. Наукові визначення фіксують два основних моменти, що характеризують систему: по-перше, це не одиничний об'єкт, а множинність; по-друге, не будь-яка множинність, а неодмінно пов'язана, саме в силу цього зв'язку вона володіє внутрішньою цілісністю.

В політичній науці немає універсального визначення політичної системи, все ж проглядається дещо загальне для всіх тлумачень: політична система асоціюється із застосуванням узаконеного владного примусу в суспільстві. Цим визначаються її структура, загальний механізм її функціонування, її функції і, зрештою, класифікація політичних систем.

Політична система будь-якого суспільства є продуктом його історичного і соціального розвитку і сама здатна до самозбереження і розвитку. Політичний розвиток – багатовимірний процес, у ході якого в результаті взаємодії різноманітних політичних сил здійснюються зміни в політичній поведінці, політичній культурі, в самій політичній

системі суспільства.

Різноманіття політичних систем, що існують у сучасному світі, вказує на те, що взаємозв'язок і взаємозалежність підсистем, що утворюють політичну цілісність, відбувається різними способами. На характер взаємодії елементів всередині політичної системи та її взаємин із зовнішнім середовищем впливає ряд змінних (факторів) - культура, історичні традиції, економічний розвиток, зрілість громадянського суспільства і т.д.

Типологізація політичних систем в повній мірі несе на собі відбиток різних парадигмальних та ідеологічних підходів, що обумовлюють розуміння вченими сутності політичного процесу, характер інтерпретації ними основних проблем суспільного розвитку тощо. Однак у всіх типологіях абсолютизується роль одного чинника і не враховується вплив інших змінних, що робить їх недостатньо прагматичними.

Як щодо автономних і самостійних політичних систем С. Хантінгтон виділяє західну, конфуціанську, японську, ісламську, індійську, слов'яно-православну, латиноамериканську і африканську цивілізації.

За типом політичної культури і рольової структури (тобто структури ролей, виконуваних офіційною владою, партіями, групами тиску, засобами масової інформації) виділяють політичні системи англо-американського (США, Великобританія, Канада, Австрія) і континентально-європейського типів (Франція, Німеччина, Італія); крім того, політичні системи доіндустріальних і частково індустріальних країн (Мексика, Бразилія), а також тоталітарні політичні системи.

Прикладом координатної типології з великою кількістю змінних служить типологія Жана Блонделя. Підставою поділу систем на групи служить тут ставлення трьох змінних: політична конкуренція, структура еліти і політична участь населення.

Існуючі політичні системи, на думку Ч. Ендрейна, розрізняються по культурному, структурному і поведінковому параметрам, які виступають основою їх типології.

Проте, жодна політична система не може існувати в теоретично чистому вигляді та відповідати лише одному типу чи різновиду системи, що ставить теоретичне запитання про можливість гібридизації політичних систем та поєднання ознак декількох теоретичних типів в одній політичній системі.

Відносна стабільність (на поверхні) системи, здатна легко трансформуватися в нестабільність через поглиблення конфліктів між

основними політичними блоками, в тому числі і всередині державного механізму, а також між різними регіонами.

Система з відносно низьким темпом соціальних процесів і недостатньою сприйнятливістю соціальних новин. Самостійна політична система сучасної України молода, фактично не має досить ефективних традицій і досвіду самостійного функціонування. Історичні традиції державної суверенності України практично не зв'язані з процесом реалізації сучасних проблем суспільства.

Так, на хвилі дослідження сучасних процесів модернізації з'явилися спроби опису системних властивостей макрополітики в умов не стабільних, а перехідних суспільств. Автори цього в найширшому розумінні «девелопменталістського» підходу звертали увагу на важливість для організації політичної влади характеру «залежностей» політики (наприклад, від динаміки соціально-економічного розвитку), її структурної диференціації (що забезпечує автономність політичної підсистеми суспільства), а також «здібностей» системи, які передбачали готовність влади до «оновлення» (тобто до забезпечення певною мірою адаптації держави до викликів часу), «мобілізації» (залучення владою людських і матеріальних ресурсів для оперативного вирішення завдань), «самозбереження» (недопущення до влади крайніх опозиціонерів) і забезпечення тенденції до рівності політичних учасників.

Одночасно з такими інтерпретаціями системного методу стали виникати і принципово нові ідеї. Д. Марч, Д. Олсен і ряд інших теоретиків висунули концепцію «нового інституціоналізму». Розглядаючи державу як основного, систематизує політику суспільства центру, вони в той же час підкреслювали важливе значення не тільки організаційних і процедурних, але і символічних, неформальних аспектів його діяльності. З їх точки зору, взаємодіючи і доповнюючи один одного, формальні і неформальні норми і правила політичної гри створюють складні, багаторівневі відносини, що організують і стабілізуючі політичні порядки в суспільстві.

Тема 3. Визначення та класифікація гібридних суб'єктів публічної політики.

1. Теоретичні проблеми визначення суб'єктів публічної політики.

2. Гібридні та тіньові суб'єкти політики: визначення та аналіз.

3. Класифікація гібридних суб'єктів публічної політики.

Під суб'єктами політики слід розуміти учасників політичного

життя, здатних сформувати і реалізувати власні цілі.

Політичний суб'єкт стає таким в процесі свого розвитку. Для розвитку соціального суб'єкта в політичний суб'єкт необхідно три умови: політична свідомість; політична організація; політична активність.

В політології прийнято виділяти кілька видів суб'єктів політики, причому існує кілька концепцій щодо даного поділу. Перша концепція поділу політичних суб'єктів на види.

Перший вид - це безпосередні учасники політичного життя: держава, партії, політичні лідери, громадські організації, рухи. Саме ці суб'єкти політики постійно обертаються на політичній сцені, з ними масову свідомість пов'язує політику.

Другий вид суб'єктів політики - великі соціальні групи і спільності (соціальні класи, стани, міжкласові і внутрішньокласові групи).

Третій вид - політична еліта, фінансово-промислові структури, тіньові і напівлегальні об'єднання. Цей вид суб'єктів дуже складно виявити. Наприклад, в уряді, в державному апараті не все в однаковій мірі впливають на прийняття політичних рішень, в політичних партіях є більш сильні люди, так званий вузьке коло людей, які часто і приймають політичні рішення. Ось саме ці групи людей, здатні концентрувати могутність влади, і є представниками третього виду суб'єктів політики.

Існує ще одна концепція поділу суб'єктів політики на види. На підставі даної концепції всі суб'єкти політики поділяються на інституційні (державна, партії, церква і т.д.) і соціальні суб'єкти (соціальні класи, соціальні групи і т.д.).

Всі основні суб'єкти політики знаходяться один з одним в певних ієрархічних відносинах.

Концептуалізація категорії гібридний суб'єкт тісно пов'язана з поняття гібридної політичної системи, яка переповнена тіньовими центрами прийняття рішень і неформальними механізмами політичних дій. В такій системі формуються тіньові центри впливу на політику. Має місце прояв такої ситуації, коли ті чи інші політичні суб'єкти не ставлять собі за мету прихід до влади, але прагнуть до максимізації власного впливу на правлячий політичний режим і, в ідеалі, до монополізації впливу.

Багато дослідників відзначають, що політичні групи діють і реалізують свої інтереси за допомогою як легальних, так і нелегальних механізмів. Це послужило підставою розподілу політичних груп на формальні (легальні) і неформальні (нелегальні). Термін «неформальні

групи» найбільшою мірою близький до поняття тіньових політико-елітних груп, однак, як нам представляється, ці терміни мають істотне смислове відмінність і не повинні змішуватися. Розподіл груп на формальні і неформальні вперше запропоновано американським дослідником Е. Мейо, згідно з яким формальна група відрізняється тим, що в ній чітко задані і запропоновані груповими нормами всі позиції її членів, розподілені їх ролі і система підпорядкування керівництву. Всередині формальних груп Е. Мейо виявив ще і неформальні групи, які складаються і виникають стихійно, де ні статуси, ні ролі не запропоновані, заданої системи взаємин по вертикалі немає.

Тіньові суб'єкти політики або тіньові актори політики - це суб'єкти політики, діючі нелегально, часто злочинно, відповідно їм властива висока ступінь закритості. Як зазначають дослідники, тіньові суб'єкти політики захищають корпоративні інтереси, переслідують фінансову вигоду і прагнуть захопити політичну владу або впливати на неї в своїх корисливих цілях.

Неформальні групи, які існують поза легальних рамок, тим не менш, можуть прагнути до легалізації і тому функціонують в рамках публічної політики. Це докорінно відрізняє неформальні групи від тіньових політико-елітних груп, які існують виключно поза публічної сфери і які якщо навіть використовують легальні політичні інститути, то роблять це не відкритим, а непрямим шляхом.

Під «тіньовою політико-елітною групою» слід розуміти сукупність індивідів без ознак формальної інституціоналізації в політичному процесі боротьби за владу над розподілом ресурсів, об'єднаних спільністю інтересів, що реалізують їх через політико-адміністративні інститути, але поза правовими рамками і публічною сферою.

Разом з тим, складність політичного процесу, несформованість, неповноцінність та гібридність політичної системи можуть породити такі форми політичної діяльності, в яких суб'єкти політики не будуть мати ознак якогось одного типу в чистому вигляді; навпаки чим не стабільніша політична система, тим більше суб'єкти політики починають гібридно поєднувати в собі ознаки формальних, неформальних та тіньових суб'єктів.

Окрему методологічну проблему представляє питання класифікації тіньових політико-елітних груп.

О.В. Криштановська однією з перших запропонувала таку класифікацію груп, виділених всередині політичної еліти за неформальними ознаками, які пов'язані з внутрішньогруповими

відносинами і ролями: клани, кліки, стратегічні групи, групи тиску, внутрішні партії і обойми.

До сучасних політичних кланів багато політологів відносять будь-які соціально-політичні корпорації, які мають такі ознаки, як закритість, клієнтизм, патронаж, організаційну ієрархічність і т.д. В результаті відмінності між різними за своєю природою тіньовими політичними групами розмиваються.

Характерною ознакою етнічної касты є етнокультурна ідентифікація членів групи. Термін «каста» використовують для позначення ступеня закритості подібної групи. Для інкорпорації в неї члену необхідно мати відповідну етнічність. І хоча в певних випадках вона може бути індивідуумом досягнута штучним шляхом за допомогою зміни своєї етнічності, в цілому, однак, етнічні ознаки припускають достатній високий рівень закритості групи для інкорпорації в неї різного роду аутсайдерів і представників іншого етносу. Етнічні тіньові політичні групи формуються, як правило, тоді, коли владна еліта являє етнічна меншина.

Бюрократичні тіньові групи сформувалися ще в рамках СРСР. Так, наприклад, Дж. Хог вважав, що в основі політичної взаємодії в СРСР лежить «бюрократичний конфлікт», основними учасниками якого є специфічні зацікавлені групи або «комплекси», до яких він зараховував міністерства і відомства, які очолювали найбільш впливові галузі економіки, а також військових і військово-промисловий комплекс в цілому, підрозділи апарату ЦК, які, як він писав, нерідко виступають заодно з тими, кого вони курирують.

Тема 4. Антиістеблішментські партії та тіньові суб'єкти політики як форми гібридизації політики.

1. Антиістеблішментські партії як гібридні суб'єкти політики.

2. Групи інтересів та групи тиску та їх вплив на виникнення гібридних суб'єктів політики.

Більшість дослідників схилиються до думки, що партійна криза, що спостерігається, пов'язана скоріше з оновленням типу партії, а не з руйнуванням партії як такої. Так, П. Мер пов'язував кризу з організаційною відсталістю партій при вивиконанні ними своїх функцій, а не з ерозією самих функцій. К. фон Бейме вважав, що криза партій пов'язаний зі зміною не тільки їх організації, але і виконуваних ними функцій. П. Ігнаці стверджував, що криза вразила старий тип партії – масову партію, і ми сьогодні спостерігаємо перехід від старого типу до нового. Існує і більш радикальна критика партій, що пов'язує

партійну кризу з вичерпанням потенціалу політичних партій. Ця критика здійснюється прихильниками масових демократичних рухів, груп інтересів (корпоративізм) або радикальними лівими і правими антиполітичними партіями, які виступають проти традиційних партій політичного істеблішменту.

Ще одним напрямком, що виділився в критиці сучасної партійної демократії, є «корпоратизм» і «неокорпоратизм». Активне дослідження сучасного корпоратизму було викликане статтею Ф. Шміттера «Все ще століття корпоратизму?». Представлений асоціаціями робітників, сільських трудівників, підприємців, працівників інших професійних і соціальних груп, тісно пов'язаних з державою, «неокорпоратизм» став розглядатися деякими дослідниками в якості заміни (або важливого доповнення) партійної демократії і прямого контакту груп інтересів з партійною державою. Корпоративна демократія, як і демократична модель з картельними партіями, орієнтується на підтримку стабільності, але на відміну від останньої базується швидше на праві, ніж на політиці.

Партії-гібриди як особливий тип виділив С.П. Перегудов. Він вважає, що ці партії поєднують в собі як партійні, так і групові функції, реалізуючи їх в рамках свого роду синтезу. Однією з перших таких організацій став рух «Вперед, Італія!», створений С. Берлусконі після кризи Першої республіки в Італії на базі клубів уболівальників футбольного клубу «Мілан». Практично всі сучасні антиістеблішментські партії можна віднести до гібридів.

Л. В. Сморгунов виділяє наступні основні риси антиістеблішментських партій: протиставлення себе політичним партіям, що є основним політичним класом, уявлення себе в якості єдиної сили, здатної захистити інтереси всього пригнобленого народу; критика істеблішменту за раціональну і наукову риторичку, виступи за «зрозумілість» політики і простоту рішень; антиавторитарна риторика, визначення існуючої демократії як фальшивої і авторитарної; підкреслення своєї маргінальності, периферійності, несистемності, акцент на їх «невинності» щодо «брудної» великої політики.

Традиційно до антиістеблішментських партій відносять праворадикальні партії Західної Європи (такі, як французький Національний Фронт або австрійська Партія Свободи). Феномен правих партій (під різними назвами: праворадикальні, правопопулістські, ультраправі і т.д.) неодноразово ставав предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених.

«Неоантиістеблішментські» партії відрізняються від «старих» антиістеблішментських як з точки зору ідеології, так і з точки зору

організації. Якщо для «класичних» антиістеблішментських партій мережеві ресурси виступають одним їх інструментів їх організації та мобілізації, то «неоантиістеблішментських» партії – це найчастіше політично інституалізовані мережі, причому в їхній риторичі переважає лівий ухил. З одного боку, політична участь йде з партійно-представницького сегмента і трансформується в громадянські ініціативи, формуються принципово нові актори публічної політики. З іншого боку, мережеві спільноти не можуть ефективно представляти свої інтереси, не використовуючи традиційні і визнані в політичній організації суспільства інститути. Приклад «зелених», які пройшли шлях від неформального руху до парламентської (а в кінці 1990-х рр. в ФРН і урядової) партії, підштовхує мережеві структури на шлях партійної інституалізації своєї політичної активності.

Неоантиістеблішменські партії – гібрид партійної структури і мережевого співтовариства. Трансформація неоантиістеблішментських партій має головним вектором їх інституалізацію в формі традиційних політичних інститутів. В той же час вона відзначена такими тенденціями: недозволеним протиріччям між електоральними успіхами і відсутністю політичного досвіду; спробами змістовного наповнення партійних програм замість декларованих раніше «ідеологій»; необхідністю відходу від іміджу «партії однієї вимоги» і «партії одного дня»; розвитком певних авторитарних тенденцій; зближенням позицій лівих і правих популістів, що особливо помітно в сприйнятті ними європейської інтеграції, націоналізму як елемента євроскептицизму.

Група інтересів – це свідоме об'єднання людей на ґрунті спільності потреб та інтересів, що прагне впливати на владу задля відображення своїх інтересів у курсах державної політики. Групи інтересів – це переважно добровільні організації різного спрямування (професійні, молодіжні, феміністські, релігійні, культурні тощо), які мають значну автономію. Такі організації, не претендуючи на політичну владу, прагнуть впливати на неї для забезпечення своїх специфічних інтересів.

Взаємодія груп інтересів із владними структурами та між собою через систему формалізованих і неформалізованих зв'язків є основою налагодження і підтримання консенсусних відносин у межах демократичного політичного устрою. Діяльність кожної групи інтересів важлива, оскільки всі вони спільно створюють плюралістичне середовище для вироблення державної політики. За умови представлення інтересів лише невеликої кількості груп позитивний ефект їх діяльності фактично втрачається, оскільки вже не

можна казати про них як про канал зв'язку між суспільством і державними органами та про забезпечення ними представництва інтересів суспільства.

Попри помітні відмінності між різними видами груп інтересів і груп тиску, можна констатувати, що вони орієнтуються переважно на однакові напрями та способи впливу.

Основними напрямками їх діяльності є:

- вплив під час виборчих кампаній;
- вплив на законодавчий процес;
- вплив на кадрові питання;
- вплив на прийняття й виконання управлінських рішень;
- вплив на суд і судові рішення.

Найчастіше використовують такі безпосередні способи взаємодії з владними структурами:

- особисте послання політичному лідерові (главі держави) або верховному органу правління;
- забезпечення собі безпосереднього представництва у правлячій еліті;
- контакти між елітами, використання персональних знайомств і зв'язків з людьми при владі;
- вплив через бюрократичний (адміністративний) апарат;
- лобі (неформальні кулуарні об'єднання високооплачуваних представників або агентів груп, які чинять тиск на владні структури, використовуючи політичні, економічні, ідейно-психологічні засоби).

Поряд із прямим впливом застосовують і непрямий тиск, діючи через партії або через громадську думку, яка формується за допомогою засобів масової інформації.

Політологи виділяють такі основні чинники, що визначають впливовість зацікавлених груп: тип політичного режиму; рівень легітимності групи, що заявляє про свої вимоги; здатність групи застосувати певні санкції; ресурси, які має група (фінансове становище, рівень організованості, кількість членів).

Тема 5. Гібридні та атипові форми правління в сучасному світі.

1. *Причини гібридизації форми правління.*
2. *Республіканська монархія як прояв гібридної форми правління.*
3. *Суперпрезидентські республіки: аналіз та основні приклади.*

Під формою правління в науці зазвичай розуміють спосіб організації вищих органів державної влади, а також порядок взаємодії

таких органів між собою і з населенням. У теорії зазвичай виділяють дві основні форми правління - республіку і монархію.

Форма правління, залежить від багатьох чинників, до яких можна віднести: культурний рівень народу, його історичні традиції, характер релігійних світоглядів, національні особливості, природні умови проживання, зарубіжний досвід, суб'єктивні чинники і т.д.

Монархічними державами є держави, в яких глава держави юридично безвідповідальний і, як правило, отримує свою владу у спадок і довічно. Зазначене визначення допускає існування виборних монархій, а також режим правління двох або більше монархів.

Підвищення ролі парламенту в ряді країн Європи і Азії призвело до виникнення парламентарної республіки. Після краху тоталітарних режимів з початку 90-х років такий процес розвивається в багатьох країнах Африки.

Останнім часом в науці обговорюється ідея виділення атипових і гібридних форм правління, оскільки поділ на монархії і республіки, їх внутрішня класифікація на абсолютну, дуалістичну, парламентарну монархії, президентську та парламентарну республіки завжди мали і зараз мають досить жорсткий характер.

Політико-правові реалії минулого і сучасності свідчать: існує значна кількість прикладів гібридних або неоднозначних форм правління. Так, найчастіше спостерігається протиріччя у визначенні форми правління в тій чи іншій державі, виходячи з позицій формально юридичних і фактично політичних. Крім того, досить часто зустрічається феномен плавного «перетікання» однієї форми правління до іншої (причому, в ряді випадків в повну свою протилежність) при відсутності юридичного оформлення на конституційному рівні таких змін.

На базі класичних критеріїв розмежування форм правління і поряд з ними шляхом поєднання і появи нових ознак створюються невідомі раніше форми, причому ця тенденція набирає силу: «чистих», традиційних форм залишається все менше, а форми правління у молодих державах, як правило, з'єднують різні риси. Говорячи про змішані і «гібридні» форми правління, вчені відзначають той факт, що втрачається жорсткість існуючих класифікацій і по юридичним ознаками: з'єднуються риси республіки і монархії (наприклад, в Малайзії), абсолютної і конституційної монархії (Кувейт), президентської і парламентської республіки (Колумбія по конституції 1991 р.).

Причинами такої ситуації є наступні. По-перше, практика останніх десятиліть показує, що для керованості державою важливо не

стільки поділ влади і система взаємних стримувань і противаг, скільки встановлення необхідних взаємозв'язків, взаємодії, взаємоузгодження в роботі вищих органів держави. Відсутність цього, веде до кризи всієї політичної системи. Створення змішаних і "гібридних" форм покращує взаємодію органів держави, хоча це відбувається або за рахунок зменшення ролі парламенту, або за рахунок скорочення повноважень президента, або шляхом встановлення підпорядкування уряду одночасно і парламенту, і президента, що створює відому невизначеність в його становищі. Якись плюси майже завжди супроводжуються певними мінусами, як, наприклад, тенденція витіснення ролі уряду одноосібної владою прем'єр-міністра в умовах парламентарної форми правління.

По-друге, «чисті» форми правління мають недоліки. Наприклад, президентська республіка має тенденцію до президентського авторитаризму, для парламентарної республіки характерна нестабільність уряду, часті урядові кризи і відставки. Включення елементів президентської республіки в парламентарну, а парламентаризму – в президентську, застосування інших методів допомагає подолати недоліки «чистих» форм.

По-третє, виникнення змішаних, «гібридних» форм пов'язано з поширенням і сприйняттям у все більшій кількості країн світу загальнолюдських цінностей, впливом гуманістичних ідей та інститутів. Під впливом таких ідей в країнах Перської затоки прийняті конституції. Проте ці акти не є конституціями в повному розумінні слова, оскільки не обмежують владу монарха, основні закони проголошують, що вся влада виходить від монарха, парламент фактично і навіть юридично (Катар, ОАЕ та ін.) є лише консультативним установою.

По-четверте, зміни у формі правління пов'язані з тиском і боротьбою прогресивних сил. Прикладами можуть служити поява нової конституції Непалу 1990 року та фактична зміна форми правління в Йорданії.

В сучасних умовах парламентська монархія – не більше ніж гра в монархію. Монарх не може бути притягнутий до відповідальності. За всі його дії відповідає прем'єр-міністр. Монарху залишається лише брати участь в офіційних заходах, займатися благодійністю, спортом і т.д. Найбільш характерним прикладом парламентської монархії є Японія. Згідно ст. 1 Конституції Японії, імператор є символом держави і єдності народу, його статус визначається волею народу, якому належить суверенна влада. Таким чином, монархи в парламентських монархіях – це навіть не суверени, як би абсурдно це не звучало.

Суперпрезидентська республіка — організаційна форма авторитарної влади президента. Це в певному сенсі аналог абсолютної монархії. Президенти в таких державах є домінантами по відношенню до всіх трьох гілок влади. У суперпрезидентських республіках парламент фактично або юридично підпорядкований президенту. Глава держави наділений правом законодавчої ініціативи, правом «сильного» або навіть абсолютного вето, правом розпуску парламенту. Часто президенти наділяються правом видавати акти, що мають силу закону.

Отже, в суперпрезидентських республіках влада президента є абсолютною. Такі держави можна називати монархічними суперпрезидентськими республіками (наприклад, Туркменістан).

Другу групу суперпрезидентських республік складають країни, в яких де-юре, але не де-факто допускається участь інших, крім президента, органів влади у вирішенні питань зовнішньої та внутрішньої політики. У таких країнах може формально затверджуватися конституційний суд, визнаватися право парламенту висловлювати вотум недовіри окремим міністрам і ін. Проте на практиці такі повноваження виявляються фіктивними, оскільки президент контролює всі інші гілки влади і не допускає участі інших органів влади в здійсненні політики держави. Такі суперпрезидентські республіки можна називати сегментарними суперпрезидентськими республіками (наприклад, Білорусія, Казахстан).

Тема 6. Проблеми гібридизації політичних режимів та причини авторитарних відкатів.

1. *Особливості феномену гібридного політичного режиму.*
2. *Світовий досвід гібридних політичних трансформацій.*

Особливостями гібридного режиму є наявність таких ознак, які не притаманні ні демократичному, ні авторитарному політичному режиму. Ю. Дзюбенко виділяє три фактори, які визначають гібридний режим:

1) політична участь та залученість у міжнародні структури. Чим вища залученість, тим більші шанси переходу до демократії; закрита політика, в свою чергу, призводить до авторитаризму;

2) кількість «імітованих» демократичних інститутів. Чим більша кількість інститутів, тим більше у нього шансів поступово в неї перетворитися у демократичний режим;

3) наявність великого зовнішнього торгового і політичного партнера. Якщо це демократія (наприклад, США чи ЄС), режим буде рухатися до демократії. Якщо це автократія, режим буде дрейфувати

до автократії, або розпадетьсяя.

Серед науковців не розроблена єдина і всеосяжна класифікація гібридних режимів. Однак аналіз існуючих спроб їх типологізації дозволяє виділити електорально-автократичний та конституційно-олігархічний тип гібридного режиму. Серед критеріїв розмежування типів гібридних режимів можна виділити рівень дотримання принципів «електоралізму» та «конституціоналізму», тобто ступінь свободи виборів, закріплення та гарантування політичних прав, ступінь реалізації принципу верховенства права, а також розгалуженість та забезпеченість соціальних прав у державі.

З кінця XX ст. до теперішнього часу кількість авторитарних режимів в Європі та Азії значно збільшилась та має тенденцію до розширення. Якщо в 1995 році такими визнавались лише Білорусь, Туркменістан і Узбекистан, то в 2010-х роках до них додають ще Азербайджан, Угорщину, Таджикистан, Киргизстан, Російську Федерацію і Україну часів президентства В. Януковича. Авторитарні тенденції, хоча і меншою мірою, але проявилися в Хорватії, Албанії, Сербії, Косово, Македонії та ін. Єдиною країною серед держав Центральної та Південно-Східної Європи, що має лише позитивну динаміку, вважається Чеська республіка. Позитивні зрушення в сфері боротьби з корупцією показує Румунія, в реформуванні судової системи – Польща.

Несприятливі внутрішньополітичні авторитарні тенденції в Україні було послаблено під час Євромайдану. Проте нині вони підсилюються через дії Росії щодо нашої держави.

На основі чотирьох індикаторів (політична участь, верховенство права, політична і соціальна інтеграція, інклюзивність та недискримінація) Ю. Дзюбенко характеризує тренди демократичного та недемократичного транзиту. Зокрема автор визначає, що країни Близького Сходу та Північної Африки в аспекті розвитку демократії відстають від усіх інших країн. В цілому, демократичні цінності та інститути все ще недостатньо розвинені в регіоні, навіть після переворотів 2011 року. Тільки Туніс зробив успішне просування на шляху до демократії, заснованої на відносно сильному парламенті та порівняно слабкому президенті, що є дуже рідкісною моделлю державного устрою в регіоні, де більшість держав мають необмежено сильного (владного) главу держави (тільки Ліван і, частково, Кувейт мають аналогічну модель устрою). Східноєвропейські, кавказькі та центральноазіатські країни пострадянської Євразії характеризуються зростанням авторитарних тенденцій, починаючи з 2014 року, що зумовлено втручанням Росії у внутрішні справи. Країни Океанії та

Індонезії характеризуються тим, що авторитарні уряди, як і раніше, перевищують число демократій в Азії, або тому, що вони витримали імпульс демократизації всі разом (Китай, Лаос, Північна Корея) або тому, що почались реверсивні відкати до досягнення стадії демократичної консолідації (Афганістан, Камбоджа, Таїланд).

Крім того, багато нових демократій (особливо в Південній Азії) стикаються з виснажливими проблемами, в тому числі з політичною поляризацією, швидкою політичною мобілізацією різних груп, деінституціоналізацією ролі лідерів, нездатністю політичних інститутів йти в ногу зі зростаючим попитом на більш ефективне управління тощо. У таких країнах, як Бангладеш, Пакистан і Таїланд демократичні кризи завершилися військовими переворотами, в той час як в інших країнах це призвело до тривожної ерозії демократичних рис (Філіппіни, Шрі-Ланка).

За винятком Китаю та деяких міні-держав в Південно-Східній Азії і південній частині Тихого океану, всі країни в регіоні, принаймні формально, мають інституційні атрибути представницької демократії.

Тема 7. Гібридизація політики як наслідок кольорових революцій.

1. Сутність та ознаки поняття «кольорова революція», основні підходи до визначення.

2. Основні риси та наслідки «кольорових революцій».

3. Кольорової революції та соціальні протести: розмежування понять.

В останні десятиліття кольорові революції стали доволі поширеною політичною практикою. На думку російських вчених, їх прикметна ознака полягає в тому, що вони представляють собою цілий спектр керованих політичних процесів і технологій, ініційованих і впроваджуваних іноземними або транснаціональними замовниками і спрямованих на трансформацію політичних режимів держав у вигідному замовникам руслі (внаслідок геополітичних і економічних інтересів і достатності ресурсів для реалізації таких інтересів).

Інша ключова риса кольорових революцій – декларована спрямованість на забезпечення законності і підтримання конституційного ладу, що відрізняє їх від класичних революцій, які дійсно націлені на зміну державного ладу, а також існуючих економічних відносин.

В свою чергу західні дослідники вважають, що кольорові революції є одним з найкоротших шляхів до демократизації режимів.

Російські вчені вказують на негативні наслідки кольорових

революцій у вигляді дестабілізації політичної системи, виникнення маріонеткових режимів і при цьому відзначають, що не досягається очікуваний позитивний ефект у вигляді демократичного транзиту. Вони вважають, що «кольорові революції» представляють собою поєднання методів повалення державної влади, результат втручання іноземних держав у внутрішні справи певної держави, дестабілізації політичного простору і здійснення державного перевороту для формування вигідних, легко керованих політичних режимів.

Кольорові революції є різновидом революцій епохи постмодерну, що володіють яскраво вираженим політтехнологічним характером і здійснюваним з метою зміни авторитарного режиму за допомогою ініціювання масових протестів, далеко не завжди протікають у відносно мирних формах.

А.О. Наумов вважає, що кольорові революції не можна віднести до революцій в традиційному сенсі – вони не ставлять собі за мету зміну ідеологічної парадигми розвитку суспільства; симуляцією ідеологічних змін в таких революціях виступає боротьба з корупцією, орієнтація на Європу, невдоволення певним політичним лідером. При цьому здійснюється лише заміна однієї правлячої еліти на іншу, а також перерозподіл повноважень і фінансових потоків між елітарними групами.

А.В. Манойло вважає, що кольорові революції виступають інструментом гібридизації світової політики. Вчений вважає, що визначення кольорової революції передбачає застосування численних вуличних акцій протесту, учасниками яких (масовкою) є звичайні громадяни. Однак, на думку російських вчених, деяка схожість кольорових революцій, і особливо результат «ефективних» кольорових революцій – переорієнтація внутрішньої і зовнішньої політики держави на певного глобального політичного гравця – не дозволяють говорити про стихійність подій і дозволяють стверджувати про цілеспрямоване характері кольорових революцій в ставленні держави-замовника.

Таким чином, в політичній науці можна виділити два альтернативних підходи до вивчення кольорових революцій. Кольорові революції розглядаються в якості явища і технології.

Західні дослідники вважають, що «кольорова революція» являє собою природний процес демократизації суспільства за допомогою підвищення рівня політичної культури населення. Так, П. Штомпка вважає, що революції породжують такі позитивні явища, як сплеск масової активності у більшості населення, обумовлений надією на швидке досягнення світлого майбутнього, ентузіазм громадян в участі

в політичному житті держави, придбання почуття сили в колективному єдності і набуття сенсу життя. Вчений виділяє три основні елементи «кольорових революцій»: 1) неурядові організації; 2) приховані операції; 3) контроль за ЗМІ.

Автор виділяє п'ять відмінностей кольорової революції від соціальних протестів: 1) кольорова революція зачіпає всі сфери суспільної діяльності і життя народу; 2) на політичній арені держави відбуваються події, які підривають підвалини дореволюційної держави і мають фундаментальний характер; 3) всі зміни мають стрімкий і необоротний характер; 4) революція викликає бурхливу реакцію в учасників і свідків її звершення, що, в свою чергу, обумовлює активну участь багатьох соціальних верств в подіях, що відбуваються; 5) революції є найбільш характерними проявами змін в житті суспільства.

Таким чином, кольорова революція являє собою процес транзиту влади до опозиції внаслідок втрати підтримки населення (легітимності) офіційним урядом держави, що здійснюється за допомогою діяльності опозиції щодо забезпечення масових народних заворушень, хвилювань за заздалегідь продуманим сценарієм.

На противагу західним вченим, більшість російських дослідників згодні на думці, що кольорові революції не є прикладом «м'якої сили», ненасильницьким транзитом влади, але представляють собою інструмент підтримки свого геополітичного впливу в різних політичних регіонах державою-замовником кольорових революцій.

Проте зберігається розкол в позиціях вчених з приводу змісту і ознак кольорових революцій: якщо російські і деякі зарубіжні вчені вказують на те, що кольорова революція є зовнішньою загрозою існуванню політичної системи держави, то більшість зарубіжних західних вчених підкреслює, що кольорові революції є проявом демократії і втіленням політичної активності народу.

Тема 8. Гібридна війна та нові форми військово-політичної агресії.

1. *Сучасні підходи до визначення поняття «гібридна війна».*
2. *Складових гібридної війни.*
3. *Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві.*

Незважаючи на широке використання наукового терміну «гібридна війна», до цього часу немає однозначного визначення цього поняття. Найчастіше використовується синтетичне, інтегративне визначення, що включає як активні військові дії з використанням спеціального озброєння (метою яких є фізичне знищення ворога та його людської сили), так і комплекс певних дій агресора по відношенню до потерпілої сторони, спрямованих на дискредитацію останнього в очах світового співтовариства, власного народу, розкол політичної еліти та суспільства в цілому.

Сучасні політичні та нейролінгвістичні технології дають широкий спектр способів та прийомів маніпулятивного впливу на свідомість.

На думку теоретиків гібридної війни, сучасні конфлікти розгортаються в чотирьох суміжних сферах: фізичній, інформаційній, когнітивній та соціальній. Інтегрованою стає інформаційна сфера, на яку і прагнуть впливати сторони конфлікту задля своєї перемоги.

Поняття «гібридна війна» було введено американським вченим М. Маклюеном, який вважав засоби комунікації новим ресурсом держави та довів, що сучасні війни відбуваються в інформаційному просторі. На даний час існують різні варіанти визначення сутності гібридної війни:

1) військова стратегія, яка поєднує звичайну війну, малу війну та кібервійну;

2) атака з використанням ядерної, біологічної, хімічної зброї, саморобних знарядь для терористичних атак та інформаційного тиску;

3) складна та гнучка динаміка бойового простору (battlespace), яка передбачає швидку реакцію та адаптацію учасників протистояння;

4) сучасний вид партизанської війни, яка поєднує сучасні технології та методи мобілізації (Біл Неметт, підполковник Корпусу морської піхоти США);

5) основний метод у асиметричній війні, яка ведеться на трьох умовних фронтах – серед населення конфліктної зони, тилового населення та міжнародної спільноти (полковник АрміїСША Джек МакКуен).

Ф. Хоффман визначив п'ять елементів гібридної війни: модальність проти структури, одночасність, злиття, комплексність і злочинність.

До складових гібридної війни слід віднести використання методів класичної війни (проведення збройних військових операцій), інформаційної або інформаційно-психологічної, партизанської війни, «кібервійни», елементів тероризму та підливних дій, економічного та дипломатичного впливу.

Переважає більшість авторів сходяться на думці про те, що провідною складовою гібридної війни є інформаційна війна, що передбачає це вид конфлікту, при якому завданнями протиборчих сторін є захист власної інформації та інформаційних систем, маніпулювання інформацією противника або її спотворення, а також обмеження можливостей протиборчої сторони в доступі і обробці інформації.

Виділяють два провідних напрямки впливу інформаційної зброї: вплив на інформаційні засоби і системи противника (кібервійна) і вплив на свідомість людей.

До основних інструментів гібридної війни відносять наступні інформаційні заходи: засоби військово-політичної дезорієнтації противника; дезінформація щодо власних ресурсів; дії, спрямовані на поразку чи блокування каналів передання даних з метою дезорієнтації й дезорганізації, створення атмосфери напруженості в українському суспільстві від постійного очікування ударів і масованого наступу по всій лінії фронту та вплив на масову свідомість з метою деморалізації та поширення паніки.

Інститут національно-стратегічних досліджень США та деякі західні експерти, аналізуючи складові елементи інформаційної війни, виокремлюють ведення психологічної війни, завдання якої полягає в маніпулюванні масами з метою: внесення в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих шкідливих ідей та поглядів; дезорієнтація та дезінформація мас; послаблення певних переконань, устоїв; залякування свого народу образом ворога; залякування супротивника власною могутністю тощо.

До основних методів ведення інформаційно-психологічної війни слід віднести пропаганду, поширення чуток, провокації, дезінформування, психологічний тиск, диверсифікацію суспільної свідомості тощо.

Тема 9. Гібридні форми в політиці сучасної України.

1. *Сучасний стан політичного режиму та авторитарні тенденції в Україні.*

2. *Сучасні загрози реверсивного транзиту в Україні.*

3. *Гібридна війна в Україні та використання інформаційної зброї.*

З кінця періоду президентства В. Ющенка Україна втратила ряд позицій в списку ознак вільних та демократичних країн за рейтингом неурядової міжнародної організації Freedom House, опустившись до рівня таких держав, як Пакистан, Колумбія та Мозамбік, та перейшла від розряду «вільних країн» до «частково вільних». Поступово демократичні здобутки України виявилися знівельованими. В Україні почали розвиватися небезпечні авторитарні тенденції. В Україну повернулися такі явища як політичні ув'язнення, кримінальні покарання за участь у проти владних виступах, залежність судової та законодавчої гілки влади від виконавчої, зокрема президента. Вибори хоч і мали демократичні ознаки, але супроводжувалися впливами адмінресурсу ще на етапах висування кандидатів та партій, маніпуляціями з виборчим законодавством.

Україна за часів президентства В. Януковича повністю відповідала восьми та частково відповідала решті з дванадцяти типових ознак авторитарного режиму. Цьому сприяли популістська багатовекторність, відсутність консенсусу всередині суспільства та на рівні політичної еліти тощо. Радикальні дії з боку держави під час Євромайдану та прийняття «диктаторських» законів підтверджують висновок про реверсивний транзит (повернення від демократії до авторитаризму) України в цей час.

Отже, у 2014 році в Україні відбулися найбільш резонансні політичні події з часів визнання її незалежності у 1991 році. Незважаючи на повалення корумпованого режиму президента Януковича, подолання корупції залишилося основним викликом для України. У жовтні 2015 року було прийнято новий реанімаційний пакет законів, що відкрив шлях до тривалих інституційних змін.

Україна повернулася на шлях демократичного розвитку, але стабільність і надійність її нової влади і незрілих владних інститутів постали перед серйозними випробуваннями, спричиненими анексією Криму та фактичною війною на Сході України. Українська влада фактично втратила контроль над понад третьою територій Донецької та Луганської областей та потрапила у стан постійної воєнної небезпеки.

Незважаючи на те, що протестний рух Євромайдану став

відправною точкою нової суспільно-політичної реальності в Україні, шлях держави до потужної демократії не буде коротким і легким. Політичний процес в Україні після перемоги Євромайдану характеризується суперечливими тенденціями, які відображають як спроби збереження авторитарних ознак під приводом зовнішньої безпеки, так і спроби демократичних перетворень.

Таким чином, авторитарні тенденції, починаючи з 2000 року, зростають або залишаються незмінними у більшості країн, в тому числі і в Україні.

В контексті гібридної війни в Україні широко використовуються методи інформаційної війни, а саме: пропаганда, поширення чуток, провокації, дезінформування, психологічний тиск, диверсифікація суспільної свідомості тощо.

До основних прийомів пропаганди слід віднести: формування у масовій свідомості образу жертви з фігуранта, що насправді є злочинцем, перекладання відповідальності та приписування власних злочинів супернику, ігнорування фактів та таврування всіх, хто не згоден з пропагандою.

Означені прийоми використовуються РФ під час гібридної війни з Україною. Так, В. Ткач визначає методи, що використовувались під час проведення акцій спецпропаганди в Україні: «встановлення довірливих відносин із цільовою аудиторією (у спосіб використання поширених і усталених висловлювань, посилянь на авторитети, цитат тощо); створення ілюзії самостійності розумової роботи (підготовка і подача матеріалів таким чином, щоб у аудиторії виникло відчуття, що до пропонуваного висновку вона начебто дійшла абсолютно самостійно, понад те, зробила для прийняття цього рішення серйозну розумову роботу); використання образу енциклопедичності автора, який оперує величезним обсягом матеріалу і заливає супротивника інформацією (при використанні повномасштабних текстів архівних матеріалів, міжвідомчого листування, економічних таблиць і викладок та інших дуже нелегких для читання речей, щодо справжності яких практично неможливо визначитися); «утоплення в документах» (маніпулювання з документальними матеріалами, результатами досліджень, цілеспрямований відбір тільки тих джерел, які «вписуються» в задум, фальсифікація документів, унеможливлення їх перевірки тощо); свідоме і цілеспрямоване надання інформації інтенсивно емоційного забарвлення з метою пригнічення процесів раціонального мислення тієї аудиторії, яка піддається інформаційній атаці; конструювання і описування подій у ЗМК і літературі задовго до того, як щось подібне сталося в реальності, інтерпретація та

упереджене коментування замість детального інформування про факти».

Тема 10. Проблеми гібридизації сучасних міжнародних відносин. Роль недержавних акторів міжнародної політики та ТНК.

1. *Глобалізація та гібридизація світової політики.*
2. *Гібридизація і міжнародна безпека.*
3. *Гібридизація акторів у міжнародних відносинах і політиці.*

В даний час глобалізація супроводжується «гібридизацією» акторів, систем, явищ, тобто включенням невластивих для неї елементів. Все частіше можна зустріти гібридні утворення державних і недержавних акторів, наприклад, держав і НУО, а також держави і бізнесу. Гібридизує і політична організація світу: в рамках сучасної Вестфальської системи виявляється безліч довестфальських держав, орієнтованих не на національні інтереси, а на родоплемінні зв'язки і відносини. Система ж міжнародних відносин представляється досить аморфною, де поряд з провідними державами, значущий вплив, хоча і в деструктивному плані, починають набувати слабкі держави. Все це веде до посилення процесів хаотизації і розвитку тенденцій до ізоляціонізму.

Гібридизація в сфері забезпечення міжнародної безпеки являє собою способи, за допомогою яких існуючі форми міжнародної взаємодії суверенних держав (міжнародні організації, коаліції і союзи) відокремлюються від сформованої міжнародної практики і служать основою для формування нових моделей, що відображають набір нових функцій, цілей і завдань.

Інструментами гібридизації виступають як нові фактори та явища, такі як гібридні війни і кольорові революції, засновані на технологіях керованого хаосу, так і недержавних гравців міжнародних відносин (в тому числі мережеві структури міжнародного тероризму, приватні військові кампанії). Переважною сферою діяльності цієї групи акторів стають сегменти світової політики, найбільш схильні до гібридизації, - міжнародні та внутрішні конфлікти гібридного типу.

Каталізаторами гібридизації світової політики є наступні фактори:

- зниження можливостей організації забезпечення міжнародної безпеки щодо попередження та вирішення конфліктів;
- зростаюча хаотизація міжнародних відносин, викликана незаконним застосуванням сили окремими країнами;
- розвиток мережевих форм міжнародного тероризму,

розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки;

– посилення напруги між членами НАТО та РФ.

Важлива властивість гібридизації в умовах глобального перебудови світу полягає в тому, що процес гібридизації охоплює всі сфери міжнародної взаємодії – політичну, економічну, ідеологічну, військову, культурну, екологічну.

Вплив процесів гібридизації особливо гостро проявляється в сфері міжкультурних комунікацій, зростаючої міграції та розширення діаспор, мультикультуралізму, ерозії кордонів.

В основу вивчення механізмів взаємовпливу процесів глобалізації та гібридизації можуть бути покладені кілька підходів.

Перший підхід полягає в тому, що ідея глобальної культури розглядається як провідний тренд глобалізації. Культурна глобалізація нерідко ототожнюється з американізацією культури, що розцінюється багатьма державами як передумова до втрати національних культурних цінностей і стимулює боротьбу за відродження національної культури.

Другий підхід заснований на твердженні про провідну роль глобалізації в провокуванні «зіткнення цивілізацій». На думку американського вченого С. Хантінгтона, автора цього терміна, одним із наслідків зіткнення цивілізацій є радикальна трансформація конфліктів сучасності, які будуть вестися не між країнами, а між культурами, а ісламський екстремізм стане найбільшою загрозою миру.

В рамках третього підходу глобалізація розглядається як процес гібридизації, що веде до глобального змішання і появи нових комбінацій міжнародних сил і учасників. Один із вимірів гібридизації пов'язаний з феноменом своєрідного «змішання часу», який властивий НАТО. Членами цієї організації є держави, різні за рівнем політичного, економічного і культурного розвитку. Процес розширення НАТО призвів до того, що країни-засновники НАТО і більшість новобранців останнього двадцятиріччя знаходяться на різних рівнях суспільного розвитку, для яких характерні риси домодерної (Албанія, Болгарія, Румунія, Чорногорія), модернового (Польща, Естонія, Чехія) та постмодерного етапів (США, Великобританія, Німеччина). Така особливість перетворює раніше досить монолітний військово-політичний блок в розпливчасту і важко керовану структуру з «вкрапленнями» різнорідних елементів.

Окремого вивчення заслуговують політичні ситуації, коли в процесі гібридизації міжнародної організації відбувається самовільне присвоєння різнорідних функцій і завдань інших організацій, що

приводить до хаотизації міжнародних відносин і служить джерелом нових викликів і загроз.

В сучасних міжнародних відносинах поряд з процесом транснаціоналізації спостерігається процес гібридизації акторів, а також переплетення їх функцій. Суть цього полягає в тому, що, по-перше, стає неможливо жорстко розділити акторів на державних і недержавних. Цей процес інтенсифікувався в ХХІ ст., коли створюються різного типу партнерства, а саме: держави і бізнесу, неурядових організацій та держави, бізнесу та НУО тощо.

Одночасно відбувається розмивання специфіки функцій конкретних акторів. Так, в конфліктних регіонах сьогодні спостерігається масштабне залучення приватних військових компаній.

V. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ФОРМ ГІБРИДНОЇ ПОЛІТИКИ: ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ. ГІБРИДНІ ФОРМИ В СУЧАСНІЙ ГЕОПОЛІТИЦІ.

1. Теоретичне визначення феномену гібридизації політики.
2. Причини та наслідки гібридизації політики.
3. Форми прояву гібридизації в політиці сучасних держав.
4. Гібридні явища в контексті геополітичної стратегії держави.
5. Реалізація заходів гібридної політики на прикладі держав Європи.

ТЕМА 2. ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ГІБРИДИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ.

1. Теоретичний аналіз категорії «політична система».
2. Основні типології політичних систем та можливості їх гібридизації.
3. Наслідки функціонування гібридних політичних систем.

ТЕМА 3. ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ГІБРИДНИХ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Теоретичні проблеми визначення суб'єктів публічної політики.
2. Гібридні та тіньові суб'єкти політики: визначення та аналіз.
3. Класифікація гібридних суб'єктів публічної політики.

ТЕМА 4. АНТИІСТЕБЛІШМЕНСЬКІ ПАРТІЇ ТА ТІНЬОВІ СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИКИ ЯК ФОРМИ ГІБРИДИЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ.

1. Криза політичних партій та альтернативні форми політичної організації.
2. Антиістеблішментські партії як гібридні суб'єкти політики.
3. Групи інтересів та групи тиску та їх вплив на виникнення гібридних суб'єктів політики.

ТЕМА 5. ГІБРИДНІ ТА АТИПОВІ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.

1. Теоретична дискусія щодо виділення гібридних та атипових форм правління.
2. Причини гібридизації форми правління.
3. Республіканська монархія як прояв гібридної форми правління.

4. Суперпрезидентські республіки: основні приклади.
5. Поняття та особливості монархічної республіки.
6. Напівпрезидентські та напівпарламентські республіки.

ТЕМА 6. ПРОБЛЕМИ ГІБРИДИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ ТА ПРИЧИНИ АВТОРИТАРНИХ ВІДКАТІВ.

1. Особливості феномену гібридного політичного режиму.
2. Світовий досвід гібридних політичних трансформацій.
3. Особливості політичного режиму країн Близького Сходу та Північної Африки
4. Тенденції гібридизації режиму країн Латинсько Америки.
5. Риси гібридності політичного режиму посткомуністичних країн.

ТЕМА 7. ГІБРИДИЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЯК НАСЛІДОК КОЛЬОРОВИХ РЕВОЛЮЦІЙ.

1. Сутність та ознаки поняття «кольорова революція», основні підходи до визначення.
2. Основні риси та наслідки «кольорових революцій».
3. Кольорової революції та соціальні протести: розмежування понять.

ТЕМА 8. ГІБРИДНА ВІЙНА ТА НОВІ ФОРМИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ АГРЕСІЇ.

1. Сучасні підходи до визначення поняття «гібридна війна».
2. Складових гібридної війни.
3. Інформаційна війна як складова гібридної війни.
4. Основних методів ведення інформаційно-психологічної війни.

ТЕМА 9. ГІБРИДНІ ФОРМИ В ПОЛІТИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.

1. Сучасний стан політичного режиму та авторитарні тенденції в Україні.
2. Сучасні загрози реверсивного транзиту в Україні.
3. Гібридна війна в Україні та використання інформаційної зброї.

**ТЕМА 10. ПРОБЛЕМИ ГІБРИДИЗАЦІЇ СУЧАСНИХ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН. РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ АКТОРІВ
МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ТНК.**

1. Глобалізація та гібридизація світової політики.
2. Гібридизація і міжнародна взаємодія.
3. Гібридизація і міжнародна безпека.
4. Гібридизація акторів у міжнародних відносинах і політиці.

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ФОРМ ГІБРИДНОЇ ПОЛІТИКИ: ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ. ГІБРИДНІ ФОРМИ В СУЧАСНІЙ ГЕОПОЛІТИЦІ.

1. Теоретичне визначення концепту «гібридна політика».
2. Характерні особливості гібридної політики.
3. Причини гібридних процесів в політиці.
4. Наслідки гібридизації політики в Україні.
5. Геополітична стратегія держави. Геополітична доктрина.
6. Способи реалізації національних інтересів шляхом геополітичної стратегії.

ТЕМА 2. ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ГІБРИДИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ.

1. Сучасні наукові інтерпретації поняття «політична система».
2. Фактори впливу на гібридність політичної системи.
3. Можливості гібридизації типів політичних систем, виділених С. Хантінгтоном.
4. Ознаки різних типів політичних систем, наявні в політичній системі України за С. Хантінгтоном та Г.Алмондом.
5. Типи політичних систем за Ч. Ендрейном.
6. Типологія політичної системи за Ж.Блонделя.

ТЕМА 3. ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ГІБРИДНИХ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.

1. Ознаки перетворення соціального суб'єкта в політичний суб'єкт. Основні концепції поділу суб'єктів політики.
2. Гібридний суб'єкт політики та гібридна політична система: співвідношення понять.
3. Тіньовий центр впливу: поняття та сутність.
4. «Неформальні групи»: сутність та ознаки.
5. Ознаки формальної групи за Е. Мейо.
6. Співвідношення понять «формальні суб'єкти політики», «неформальні суб'єкти політики» та «тіньові суб'єкти політики».
7. Основні підходи до класифікації тіньових суб'єктів політики.

ТЕМА 4. АНТИІСТЕБЛІШМЕНСЬКІ ПАРТІЇ ТА ТІНЬОВІ СУБ'ЄКТИ ПОЛІТКИ ЯК ФОРМИ ГІБРИДИЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ.

1. Причини кризи політичних партій.
2. Сутність концепції «корпоратизму» і «неокорпоратизму».
3. Концепція партії-гібриду.
4. Основні риси антиістеблїшментських партій. Особливості «неоантиістеблїшментських» партій?
5. Основні тенденції трансформації неоантиістеблїшментських партій.
6. Групи інтересів та групи тиску: сутність та відмінності.
7. Способи впливу на політику груп інтересів та груп тиску.
8. Чинники впливовості зацікавлених груп.

ТЕМА 5. ГІБРИДНІ ТА АТИПОВІ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.

1. Сутність поняття «гібридна форма правління». Причини виникнення гібридних форм правління.
2. Вплив змішаних і гібридних форм правління на взаємодію органів держави.
3. Недоліки «чистих» форм правління.
4. Особливості форми правління сучасної України та ознаки її гібридизації.
5. Роль парламенту в суперпрезидентських республіках.
6. Особливості сегментарної суперпрезидентської республіки.
7. Відмінні риси монократичної суперпрезидентської республіки.
8. Концепція «раціоналізованого парламентаризму»: сутність та особливості.

ТЕМА 6. ПРОБЛЕМИ ГІБРИДИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ ТА ПРИЧИНИ АВТОРИТАРНИХ ВІДКАТІВ.

1. Особливості феномену гібридного політичного режиму.
2. Світовий досвід гібридних політичних трансформацій.
3. Тенденції гібридизації режиму країн Азії та Латинської Америки.
4. Риси гібридності політичного режиму посткомуністичних країн.
5. Характеристика факторів, що визначають гібридний режим.
6. Типологія гібридних політичних режимів. Електорально-авторитарний та конституційно-олігархічний тип

гібридного режиму.

7. Критерії розмежування типів гібридних режимів.
8. Індикатори, що характеризують тренди демократичного та недемократичного транзиту.

ТЕМА 7. ГІБРИДИЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЯК НАСЛІДОК КОЛЬОРОВИХ РЕВОЛЮЦІЙ.

1. Концепція кольорової революції в політичній науці. Сутність та ознаки поняття «кольорова революція».
2. Основні підходи до визначення сутності кольорових революцій.
3. Основні риси та наслідки «кольорових революцій».
4. Проблеми забезпечення національної безпеки в процесі протидії гібридним і «кольоровим» технологіям.
5. Політичні суб'єкти кольорових революцій на пострадянському просторі.
6. Кольорової революції та соціальні протести: розмежування понять.

ТЕМА 8. ГІБРИДНА ВІЙНА ТА НОВІ ФОРМИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ АГРЕСІЇ.

1. Сучасні підходи до визначення поняття «гібридна війна».
2. Складових гібридної війни.
3. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві.
4. Інформаційна війна як складова гібридної війни.
5. Інформаційна безпека та підходи до її визначення.
6. Інформаційн зброя в умовах гібридної війни на сучасному етапі суспільного розвитку.
7. Основних методів ведення інформаційно-психологічної війни.

ТЕМА 9. ГІБРИДНІ ФОРМИ В ПОЛІТИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.

1. Сучасний стан політичного режиму та авторитарні тенденції в Україні.
2. Сучасні загрози реверсивного транзиту в Україні.
3. Гібридна війна в Україні та використання інформаційної зброї.
4. Методи ведення інформаційно-психологічної війни в Україні.

**ТЕМА 10. ПРОБЛЕМИ ГІБРИДИЗАЦІЇ СУЧАСНИХ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН. РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ АКТОРІВ
МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ТНК.**

1. Сутність гібридизації як тенденції сучасної світової політики.
2. Гібридизація і міжнародна взаємодія..
3. Гібридизація і міжнародна безпека.
4. Особливості гібридизації НАТО.
5. Гібридизація акторів у міжнародних відносинах і політиці.

VII. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТИВ І ДОПОВІДЕЙ

- 1) «Асиметричні» важелі впливу в сучасній політиці..
- 2) Заходи гібридної політики в сучасній геополітиці.
- 3) Ознаки гібридної геополітики на Балканах.
- 4) Гібридна геополітика по лінії відносин Росія – ЄС.
- 5) Застосування гібридних заходів в геополітичній стратегії країни (на прикладі конкретної країни).
- 6) Ознаки різних типів політичних систем, наявні в політичній системі України за С. Хантінгтоном та Г. Алмондом.
- 7) Гібридний суб'єкт політики та гібридна політична система: співвідношення понять.
- 8) Тіньовий центр впливу: поняття та сутність.
- 9) Політичний клан та етнічна каста як тіньові суб'єкти політики.
- 10) Сутність концепції «корпоратизму» і «неокорпоратизму».
- 11) Основні тенденції трансформації неоантиєстебліншментських партій.
- 12) Способи впливу на політику груп інтересів та груп тиску.
- 13) Напівпрезидентські та напівпарламентські республіки сучасності.
- 14) Електорально-автократичний та конституційно-олігархічний тип гібридного режиму.
- 15) Сучасні тренди демократичного та недемократичного транзиту та їх індикатори.
- 16) Особливості гібридних політичних режимів посткомуністичних країн.
- 17) Основні риси та наслідки «кольорових революцій» (на прикладі однієї країни).
- 18) Процеси гібридизації світової політики і система міжнародної безпеки.
- 19) Сучасні методи ведення інформаційної війни.
- 20) Гібридна війна та її складові.

VIII. ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З КУРСУ

1. Теоретичне визначення феномену гібридизації політики.
2. Причини та наслідки гібридизації політики.
3. Форми прояву гібридизації в політиці сучасних держав.
4. Гібридні явища в контексті геополітичної стратегії держави.
5. Реалізація заходів гібридної політики на прикладі держав Європи.
6. Способи реалізації національних інтересів шляхом геополітичної стратегії.
7. Теоретичний аналіз категорії «політична система».
8. Основні типології політичних систем та можливості їх гібридизації.
9. Наслідки функціонування гібридних політичних систем.
10. Теоретичні проблеми визначення суб'єктів публічної політики.
11. Гібридні та тіньові суб'єкти політики: визначення та аналіз.
12. Класифікація гібридних суб'єктів публічної політики.
13. Криза політичних партій та альтернативні форми політичної організації.
14. Антиістеблішментські партії як гібридні суб'єкти політики.
15. Групи інтересів та групи тиску та їх вплив на виникнення гібридних суб'єктів політики.
16. Теоретична дискусія щодо виділення гібридних та атипових форм правління.
17. Причини гібридизації форми правління.
18. Республіканська монархія як прояв гібридної форми правління.
19. Суперпрезидентські республіки: основні приклади.
20. Поняття та особливості монархічної республіки.
21. Напівпрезидентські та напівпарламентські республіки.
22. Особливості феномену гібридного політичного режиму.
23. Світовий досвід гібридних політичних трансформацій.
24. Особливості політичного режиму країн Близького Сходу та Північної Африки
25. Тенденції гібридизації режиму країн Латинсько Америки.
26. Риси гібридності політичного режиму посткомуністичних країн.
27. Сутність та ознаки поняття «кольорова революція», основні підходи до визначення.
28. Основні риси та наслідки «кольорових революцій».

29. Кольорової революції та соціальні протести: розмежування понять.
30. Сучасні підходи до визначення поняття «гібридна війна».
31. Складових гібридної війни.
32. Інформаційна війна як складова гібридної війни.
33. Основних методів ведення інформаційно-психологічної війни.
34. Сучасний стан політичного режиму та авторитарні тенденції в Україні.
35. Сучасні загрози реверсивного транзиту в Україні.
36. Глобалізація та гібридизація світової політики.
37. Гібридизація і міжнародна безпека.
38. Гібридизація акторів у міжнародних відносинах і політиці.
39. Ознаки гібридної геополітики на Балканах.
40. Гібридний суб'єкт політики та гібридна політична система: співвідношення понять.
41. Тіньовий центр впливу: поняття та сутність.
42. Політичний клан та етнічна каста як тіньові суб'єкти політики.
43. Сутність концепції «корпоратизму» і «неокорпоратизму».
44. Основні тенденції трансформації неоантиїстеблішментських партій.
45. Способи впливу на політику груп інтересів та груп тиску.
46. Характеристика держав з ознаками суперпрезидентських республік.
47. Напівпрезидентські та напівпарламентські республіки сучасності.
48. Електорально-автократичний та конституційно-олігархічний тип гібридного режиму.
49. Сучасні тренди демократичного та недемократичного транзиту та їх індикатори.
50. Особливості гібридних політичних режимів посткомуністичних країн.

IX. ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Назвіть поняття, визначення якого наводиться: цілеспрямоване комплексне застосування політичних, дипломатичних, економічних торгових, а також інформаційно-пропагандистських та інших заходів однієї держави (або коаліції держав) з метою підпорядкувати собі внутрішню і зовнішню політику іншої/інших за допомогою широкого спектра прихованих методів і механізмів підкупу, залякування і шантажу як керівництва політичних і бізнес-еліт, так і різних партійних і громадських груп, а також в цілому населення цих держав:

- а) політика
- б) світова політика
- в) зовнішня політика
- г) гібридна політика

2. До якої групи категорій належить поняття «гібридна політика»:

- а) геополітичних;
- б) політологічних;
- в) економічних;
- г) соціологічних.

3. До основних причин авторитарних тенденцій не належить:

- а) глобальна економічна криза;
- б) міжнародна напруга;
- в) особлива модель демократії;
- г) політичний конфлікт.

4. Хто з наведених науковців є автором координатної типології політичних систем, заснованої на трьох змінних: політична конкуренція, структура еліти і політична участь населення:

- а) Ж. Блондель;
- б) С. Хантінгтон;
- в) Г. Алмонд;
- г) Д. Олсен.

5. Визначте яку назву носять суб'єкти політики, діючі нелегально, часто злочинно, яким властива висока ступінь закритості:

- а) гібридні;
- б) неформальні;
- в) формальні;
- г) тіньові.

6. Для яких інститутів притаманні наведені риси: протиставлення себе політичним партіям, що є основним політичним

класом, уявлення себе в якості єдиної сили, здатної захистити інтереси всього пригнобленого народу, виступи за «зрозумілість» політики і простоту рішень, визначення існуючої демократії як фальшивої і авторитарної; підкреслення своєї маргінальності, периферійності, несистемності.

- а) групи інтересів;
- б) групи тиску;
- в) антиістеблішменські партії;
- г) гібридні партії.

7. Яка форма правління характеризується тим, що де-юре, але не де-факто допускається участь інших, крім президента, органів влади у вирішенні питань зовнішньої та внутрішньої політики, проте на практиці президент контролює всі інші гілки влади і не допускає участі інших органів влади в здійсненні політики держави:

- а) президентська республіка;
- б) суперпрезидентська республіка;
- в) сегментарна суперпрезидентська республіка;
- г) монархична суперпрезидентська республіка.

8. Яка з перерахованих ознак кольорової революції не характеризує її відмінності від соціальних протестів:

- а) зачіпає всі сфери суспільної діяльності і життя народу;
- б) викликає бурхливу реакцію в учасників;
- в) на політичній арені держави відбуваються події, які підривають підвалини дореволюційної держави і мають фундаментальний характер;
- г) всі зміни мають стрімкий і необоротний характер.

9. Які з перерахованих методів не належать до складових гібридної війни:

- а) використання методів класичної війни;
- б) методи «кібервійни»;
- в) використання елементів тероризму
- г) методи культурного впливу.

10. До якого типу війни слід віднести такі методи, як пропаганда, поширення чуток, провокації, дезінформування, психологічний тиск, диверсифікація суспільної свідомості:

- а) гібридна війна
- б) інформаційна війна
- в) кібервійна
- г) інформаційно-психологічна війна.

Х. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА:

- 1) Бостан С. К. Форма правління сучасної держави : проблеми історії, теорії, практики : монографія; Запоріж. юрид. ін-т. Запоріжжя : Дике поле, 2005. 540 с.
- 2) Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада : кол. монографія / НУ "ОЮА", Ф-т правової політології та соціології ; за ред. : О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. Одеса : Гельветика, 2015. 467 с.
- 3) Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики : монографія / авт. кол. : [Л. В. Гонюкова, В. М. Козаков, В. А. Ребкало та ін.] ; за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Київ : НАДУ, 2018. 400 с.
- 4) Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. / за заг. ред. А. Баровської. К. : НІСД, 2016. 109 с.
- 5) Кириченко В. М. Політичні системи світу: кредитно-модульний курс: навч. посіб.: рекомендовано МОН України. К. : Центр учбов. л-ри, 2013.
- 6) Кононенко С.В. Форми політологічного розуміння міжнародних відносин : монографія /; Ін-т всесвіт. історії НАН України. К., 2012. 899 с.
- 7) Корж І. Ф., Морозов А. О., Лихоступ С. В., Загаєцька О. А. Формування консолідованої системи нормативно-правової інформації в умовах децентралізації влади в Україні: монографія. Київ : ТОВ "Видавничий дім "АртЕк", 2018. 238 с.
- 8) Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори : енциклопедичний словник-довідник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий СВІТ-2000, 2015. 492 с.

ДОПОМІЖНА:

- 9) Алібейлі Е. А. Ставлення країн-учасниць ГУАМ до російсько-української війни. *Зовнішні справи : Суспільно-політичний журнал*. 2015. № 9. С. 24-25.
- 10) Вітман К. М. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць*. 2015. Вип. 54 . С. 20-29.
- 11) Гайтан В. В. Політичний екуменізм як фактор трансформації пострадянського простору. *Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць : історичні науки, філософські науки, політичні науки* . 2015. Вип. 93

(№ 2) . С. 397-401.

12)Говлет М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики ; пер. з англ. О. Рябова. Л. : Кальварія, 2004. 264 с.

13)Дзюбенко Ю. М. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02; наук. кер. М. А. Польовий; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса, 2016. 210 с.

14)Кормич Л. І. Виборчий процес в умовах формування моделі паритетної демократії: основоположні принципи. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 47. С. 80-91.

15)Костюк Т. О. Політична репрезентація в умовах кризи сучасних політичних партій. *Грані*. 2015. № 11. С. 24-28.

16)Мамонтова Е. В. Демократія участі – нова філософія управління. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ОРІДУ. Вип. 1(73). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. С. 35–39.

17)Мамонтова Э. В. Внедрение практик общественного участия в политическую культуру украинского общества в фокусе евроинтеграционных процессов. «*Teoria și practica administrării publice*» Conferința internațională științifico-practică (TPAP-2019, Chisinau). *Teoria și practica administrării publice: Materiale ale Conferința științifico-practică cu. part. Internațională, 17 mai 2019 / com. org.: Oleg Balan*. Chisinau: AAR, 2019 СЕР. USM. С. 236-242.

18)Основи демократії : підручник для студ. вузів : рекомендовано МОН України / за заг. ред. А. Колодій. 3-тє вид., оновл. і доповн. Л. : Астролябія, 2009. 832 с.

19)Політична наука : підручник : методи досліджень / за ред. О. А. Габрієляна. К. : Академія, 2012. 320 с.

20)Польовий М. Деякі міркування відносно зв'язку між політичним тероризмом та демократією. *Актуальні проблеми європейської інтеграції* : зб. ст. з питань європейської інтеграції та права. 2012. Вип. 10. С. 24-31.

21)Прикладна політологія : навч. посібник : рекомендовано МОН України / за ред. В.П. Горбатенко. К. : Академія, 2008. 472 с.

22)Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір : монографія. Львів : Тріада плюс, 2004. 392 с.

23)Світова гібридна війна: український фронт: монографія. НІСД / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Х. : Фоліо, 2017. 496 с.

24)Сидорук Т. Вплив позицій держав-членів на формування стратегічної відповіді ЄС на російсько-український конфлікт. *Зовнішні справи* : Суспільно-політичний журнал. 2015. № 9. С. 17-21.

25) Соха С. І. Громадське об'єднання як суб'єкт публічно-правових відносин. *Митна справа : Науково-аналітичний журнал*. 2013. спец. вип. С. 352-357.

26) Таран В. О. Геополітика як теоретична основа сучасної російської державної ідеології. *Грані*. 2015. № 6. С. 11-16.

27) Теоретико-практичні проблеми впровадження паритетної демократії в Україні : Матеріали доповідей наук. симпозіуму (8-9 червня 2012 р.; Одеса). 294 с.

28) Філософія і психологія публічної влади. Монографія. / За заг. ред. В. Б. Дзюндзюка. Харків, 2017. 390 с.

29) Чальцева О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика: монографія. Вінниця : ФОП Барановська Т. П., 2017. 336 с.

30) Шаульська Г. М. Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні : монографія / за заг. ред. Т. В. Мотренка. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 200 с. URL: <http://delta.eautopay.com/buy/369804>.

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ:

<http://www.president.gov.ua> – Офіційне представництво Президента України.

<http://www.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України.

<http://www.mu.gov.ua/> – Офіційний портал органів виконавчої влади України.

<http://www.mfa.gov.ua/> – Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України.

<http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/> – «Україна-Європейський Союз» – офіційний сайт представництва України при Європейському Союзі.

<http://www.coe.int/uk/web/kyiv> – Сайт Офісу Ради Європи в Києві.

<http://www.niss.gov.ua/> – Національний інститут стратегічних досліджень.

ЗМІСТ:

I. Вступ	3
II. Загальні методичні рекомендації щодо вивчення курсу	5
III. Тематичний план навчальної дисципліни	8
IV. Програма навчального курсу	10
V. Плани практичних занять	35
VI. Завдання для самостійної роботи	38
VII. Тематика рефератів і доповідей	42
VIII. Питання для перевірки знань з курсу	43
IX. Зразки тестових завдань	45
X. Список рекомендованої літератури	47

Навчальне видання

Мамонтова Елла Вікторівна

Краснопольська Тетяна Миколаївна

ГІБРИДНІ ФОРМИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ

Навчально-методичний посібник